

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо організації та змісту козацького виховання
у загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах Київщини
в 2017/2018 навчальному році

*Валерій Юрійович Гаврилюк, методист відділу виховної роботи
та позашкільної освіти, викладач кафедри педагогіки, психології
та менеджменту освіти КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти»*

Національно-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в наш час є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України та рідного краю. Юне покоління патріотів має бути тією рушійною силою, яка здатна змінити майбутнє країни на краще.

Саме тому питання організації та практичної реалізації національно-патріотичного виховання дітей та юнацтва, формування їх національної свідомості, ідентичності, громадянської позиції надзвичайно актуальне для системи освіти держави та закладів освіти Київщини, що забезпечують реалізацію:

- Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки» (затвердженої Указом Президента України від 13.10.2015 № 580/2015);
- Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» (наказ МОН України від 16.06.2015 № 641);
- Програми національно-патріотичного виховання в Київській області на 2017-2020 роки (затвердженої рішенням Київської обласної ради від 19.05.2017 №316-14-VII);
- рішення колегії ДОН КОДА «Про завдання навчальних закладів області, визначені Стратегією національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» (протокол № 2 від 17.03.2017) тощо.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та нації. Важливу роль у просвітницькій діяльності посідає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України, зокрема періоду козаччини. Тому українське козацтво стало своєрідним архетипним образом воїнів-захисників, духовними символами українців, акумулюючи звичайні ідеали народу, його світоглядні орієнтири та досвід державотворення. Спільними зусиллями, у єднанні з батьками учнів та громадськістю, заклади освіти покликані забезпечити відродження та розвиток козацького виховання як історично зумовлену і створену українським народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності юного покоління, у процесі якої засвоюється матеріальна та духовна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь.

Основна мета козацького виховання – формування в сім'ї, школі та громадському житті козака-лицаря, мужнього громадянина, захисника рідної землі з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю, дійовим патріотизмом, високим рівнем духовності.

Основними завданнями козацької виховної системи є:

- підготовка фізично загартованих воїнів-захисників рідного народу від чужоземного поневолення, ворожої агресії;
- формування у юного покоління українського козацького характеру, світогляду, ідеалів та інших національних й загальнолюдських духовних цінностей;
- формування високих лицарських якостей, глибокого патріотизму, інших моральних чеснот, гуманізму, почуття милосердя;
- виховання непримиренності і ненависті до всього лихого, ворожого гуманній сутності людини, уміння боротися з такими явищами і перемагати їх;
- виховування готовності до альтруїзму, надання пріоритетності громадським обов'язкам, інтересам української нації, Батьківщини;
- виховання громадян, які б розвивали культуру, економіку та інші сфери життєдіяльності народу на світовому рівні.

Козацька система освіти і виховання забезпечувала формування у молоді, крім якостей лицарської честі, певної системи доблесті та звитяги, а саме:

- готовності боротися за волю, честь і славу України;
- нехтування небезпекою, коли справа стосується щастя рідних, друзів, побратимів;
- ненависть до ворогів, прагнення визволити рідний край від чужих зайд-завойовників;
- здатність відстоювати рідну мову, культуру, право бути господарем на власній землі;
- героїзм, подвижництво у праці та в бою в ім'я свободи і незалежності України.

У духовному житті молоді козацька система виховання відводила особливу роль лицарській честі та лицарській звитязі – своєрідним кодексам якостей шляхетної особистості. Кожен молодий козак намагався розвивати в собі ці поваги гідні якості, які до цього часу не втрачають значного виховного потенціалу. *Неписані закони кодексу лицарської честі козаків передбачали:*

- любов до батьків, рідної мови, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, ставленні до Батьківщини – України;
- готовність захищати слабших, турбуватися про молодших;
- шляхетне ставлення до дівчини, жінки, бабусі;
- непохитна вірність ідеям, принципам народної моралі, духовності (правдивість і справедливість, працьовитість і скромність);
- відстоювання повної свободи і незалежності особистості, народу, держави;
- турбота про розвиток національних традицій, звичаїв і обрядів, бережливе ставлення до рідної землі, природи;
- намагання робити пожертвування на будівництво храмів, навчальних і культурних закладів;
- цілеспрямований розвиток своїх фізичних і духовних сил, силі волі;
- уміння скрізь і всюди чинити благородно, шляхетно, виявляти інші чесноти.

Система козацького виховання базується на загальнопедагогічних принципах виховання, таких як дитиноцентризм, природовідповідність, культуровідповідність,

гуманізм, врахування вікових й індивідуальних особливостей, *та має власні принципи:*

– *національної спрямованості*, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливого ставлення до його культури; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

– *історичної і соціальної пам'яті*, що спрямований на збереження духовно-моральної і культурно-історичної спадщини українців та відтворює її у реконструйованих і осучаснених формах і методах козацького життя та побуту;

– *міжпоколінної наступності*, який зберігає для нащадків зразки матеріальної та духовної культури українського козацтва, його соціально-економічної, військово-політичної та культурно-релігійної історії;

– *самоактивності й саморегуляції* забезпечує розвиток у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках;

– *соціальної відповідності*, що обумовлює потребу узгодження змісту і методів виховання з реальною соціальною ситуацією, в якій організовується виховний процес, і має на меті формування в дітей і учнівської молоді готовності до захисту Батьківщини та ефективного розв'язання життєвих проблем.

Класифікація методів козацького виховання базується на загальноновизнаній в психолого-педагогічній науці теорії діяльності, що враховує специфіку виховання на козацьких традиціях у сучасних умовах:

– *методи формування патріотичної свідомості, поглядів та переконань*: розповіді, бесіди, лекції, диспути, особистий приклад, переконання, громадської думки тощо;

– *методи організації практичної діяльності та формування особистого досвіду поведінки*: педагогічна вимога, доручення, справи та вишколи, привчання, виховних ситуацій;

– *методи стимулювання і мотивації діяльності та поведінки*: змагання, заохочення, перспектив;

– *методи самовиховання і самопідготовки*: самозобов'язання, самопереконавання, самоспостереження, самоконтролю, самозвіту.

Дієвими засобами та формами упровадження козацького виховання дітей та учнівської молоді в освітню діяльність загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів *вважаємо*:

– *поглиблене вивчення матеріальної та духовної культури, військового мистецтва й мілітарної історії українського козацтва* у процесі вивчення шкільних навчальних дисциплін, позакласної роботи та позашкільної освіти;

– *аккумуляцію кращих практик організації козацького виховання* виховними системами закладів освіти, *розвиток традицій козацького самоврядування*;

– *розширення мережі гуртків, творчих об'єднань, клубів козацько-лицарського спрямування* («Джура», «Козацька школа», «Лицарська звитяга», «Хортинг»);

– *участь у військово-патріотичних іграх, фестивалях, вишколах* (Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура»), Національній

- дитячо-юнацькій військово-спортивній грі «Хортинг-Патріот», Всеукраїнському фізкультурно-патріотичному фестивалі школярів України «Козацький гарт» тощо);
- урочисте відзначення впродовж навчального року державних і народних свят, пам'ятних дат, що пов'язані з українським козацтвом та його визначними діячами;
 - відродження та популяризацію козацьких традицій тіловиховання (загартування повітрям і водою, фізичний розвиток), раціонального харчування та рухової активності;
 - залучення дітей до фізкультурно-спортивної діяльності (перетягування линви, боротьба на руках, боротьба на колоді, пересування на діжці, метання списа на точність, метання булави) та козацьких бойових мистецтв (хортингу, бойового гопака, Спасу);
 - вивчення та відтворення козацьких мистецьких традицій (кобзарства, лірництва, гуртового співу, танцю), проведення творчих заходів (мистецьких виставок, концертів-лекцій, літературних світлиць, конкурсів пісні та танцю, міні-вистав), що популяризують духовну культуру українського козацтва;
 - відродження та використання в установленому порядку атрибутики та символики українського козацтва;
 - організація пошукової та науково-дослідницької діяльності учнів щодо вивчення невідомих або малодосліджених сторінок історії козащини, її визначних діячів, здобутків матеріальної та духовної культури;
 - навчальні екскурсії до об'єктів історичної та культурної спадщини українського козацтва (історичних, краєзнавчих, географічних, етнографічних), пам'ятних місць і музеїв (місцевих краєзнавчих музеїв, Музею гетьманства, Центру народознавства «Козак Мамай» («Мамаєвої слободи»), Музей козацької слави Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» тощо);
 - налагодження співпраці та соціального партнерства з козацькими організаціями (Радою козацьких отаманів України, Громадським об'єднанням «Всеукраїнський молодіжний клуб «Джура», Українським дитячо-юнацьким товариством «Січ» та іншими), федераціями сучасних козацьких єдиноборств (Українською федерацією хортингу, Міжнародною федерацією бойового гопака, Всеукраїнською федерацією «Спас») та інше.

З метою належного програмно-методичного забезпечення освітньої діяльності гуртків, творчих об'єднань, клубів козацького виховання радимо використовувати наступні навчальні програми:

- навчальна програма «Гурток козацько-лицарського гарту» для учнів 1-4 класів, автори Бондарчук О.С., Марченко Т.П. (лист ІМЗО від 15.06.2017 № 21.1/12-Г-230);
- навчальна програма гуртка козацько-лицарського виховання «Джура» для учнів 5-9 класів, автор Бондарчук О.С. (лист ІМЗО від 15.06.2017 № 21.1./12-Г-227);
- навчальна програма гуртка «Сокіл-Джура» для учнів 10-11 класів, автори Коломоєць Г.А., Бондарчук О.С., Бондарчук Д.О. (лист ІМЗО від 21.02.2017 № 21.1/12-Г-5)
- навчальна програма факультативу, курсу за вибором, гуртка «Патріотичні військово-спортивні ігри» для учнів 5-11 класів, автори Коломоєць Г.А., Ребрина А.А., Деревянко В.В.) (лист ІМЗО від 16.07.2015 № 14.1/12-Г-895);
- навчальна програма гуртка «Хортинг – патріот», автори Михальченко Д.Г., Ліцман А.В. (лист ІМЗО від 25.08.2015 № 14.1/12-Г-1037);

– навчальна програма «Захисник України», для учнів 5-11 класів, автори Личак І.С., Чижевський О.С. (протокол НМР КВНЗ КОР «АНО» від 26.09.2015 №6).

Військово-патріотичні ігри є історично сформованим видом діяльності дітей та учнівської молоді, що полягає у відтворенні дій дорослих і відносин між ними та направлений на пізнання предметної й соціальної діяльності, як один із засобів патріотичного, фізичного, психологічного, розумового та морального виховання юного покоління. Усе сказане в повній мірі стосується військово-патріотичних ігор «Джура» та «Хортинг-патріот», яким властиві: наявність елементів козацької героїки та бойової романтики (малюючи в своїй уяві картину бойових дій, учасники гри неодмінно сприймають і себе в якості героїв минулих років, які захищали рідну землю, прагнуть бути гідними героїв); яскраво виражену військово-прикладну спрямованість знань і дій у грі (рішення тактичних завдань, ведення розвідки, подолання різноманітних природних і штучних перешкод); можливість широко застосовувати в процесі гри різноманітне військово, спортивне та туристичне обладнання, компаси, біноклі, топографічні карти, схеми, різноманітні засоби сигналізації, макети зброї.

Участь дітей та учнівської молоді у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура») є добровільною. Перед початком організації роботи з проведення зазначеної гри у навчальному закладі необхідно провести інформаційно-роз'яснювальну роботу серед учнів (вихованців), педагогів, батьків щодо ролі та значення гри «Джура» в системі патріотичного виховання дітей та молоді, ознайомити всіх можливих учасників гри із змістом і формами окремих видів змагань та конкурсів. Таку інформаційну роботу варто здійснювати на загальних зборах учнівського та педагогічного колективів, а також батьківських зборах.

Рішення про долучення навчального закладу до гри приймається на засіданні педагогічної ради, на підставі якого такий захід вноситься до річного плану роботи закладу освіти. Зазначені збори вирішують також питання участі в грі «Джура» навчального закладу в цілому, або окремих колективів (команд). В залежності від прийнятого рішення учасники гри організуються в *рої* (найменша ланка), *чоту* (клас), *сотню* (паралель класів), *курінь* (навчальний заклад). До організації та проведення гри «Джура» можуть залучатись педагогічні колективи або окремі педагоги навчального закладу, орган учнівського самоврядування, учні, студенти, а також представники громадських об'єднань, тощо.

Орієнтовний розподіл функцій керівника і педагогічних працівників закладу освіти під час організації та проведення гри «Джура» наступний.

Керівник навчального закладу розподіляє обов'язки педагогів з організації гри «Джура», забезпечує управлінський супровід її проведення відповідно до нормативних документів її організації, охорони праці й техніки безпеки.

Заступник директора з навчально-виховної роботи відповідальний за упровадження ідейних принципів козацької педагогіки в освітню та дозвіллеву діяльність навчального закладу; організовує навчально-методичні заходи (лекції, семінари, тренінги) для педагогів, батьків, громадського активу; вносить у порядок денний педагогічних рад, засідань методичних об'єднань педагогічних працівників розгляд питань козацької педагогіки, контролює наявність матеріалів національно-патріотичного змісту в навчальних кабінетах, світлицях, музеї навчального закладу та їх використання в навчально-виховному процесі.

Педагог-організатор закладу здійснює організаційні заходи гри «Джура» в позаурочний та канікулярний час; сприяє ефективній роботі з патріотичного виховання в гуртках, творчих об'єднаннях, секціях, клубах; організовує заходи з популяризації козацьких традицій серед дітей та учнівської молоді, педагогів, батьків, громадськості.

Відповідальний за проведення гри «Джура» (призначається наказом керівника навчального закладу за його згодою) за сприяння адміністрації, досвідчених педагогів та представників громадського активу складає план роботи щодо проведення заходів у рамках гри «Джура», пропонує завдання на навчальний рік та перспективу, проводить заняття з учителями-предметниками, класними керівниками, вихователями груп продовженого дня, а також з учнівським активом закладу з підготовки їх до проведення гри; готує проекти нормативних документів; організує проведення організаційно-масових заходів у межах гри; проводить інструктажі з техніки безпеки; здійснює безпосереднє керівництво проведенням фіналу гри у навчальному закладі.

Учитель фізичної культури організовує фізичну підготовку та контроль фізичного стану учасників гри «Джура»; забезпечує їх необхідним спорядженням та інвентарем, організовує змагання, бере участь у підготовці та проведенні фіналу гри у навчальному закладі.

Учитель «Захисту Вітчизни» проводить стройовий вишкіл, польові таборування, заняття з вогневої й тактичної підготовки, військової топографії; навчає практичним навичкам застосування засобів індивідуального захисту, способів виживання у несприятливих умовах; організовує співпрацю з військовими частинами; бере участь у підготовці та проведенні фіналу гри «Джура» у навчальному закладі.

Учителі-предметники (відповідно до спеціальності) впроваджують ідейні принципи козацької педагогіки в навчально-виховний процес, є консультантом одного із напрямів роботи з організації та проведення гри «Джура»; бере участь у проведенні заходів, передбачених планом роботи з організації гри у навчальному закладі.

Класний керівник проводить роз'яснювальну, інформаційну, агітаційну роботу і, за згодою, може бути виховником чи керівником рою або чоти.

Бібліотекар навчального закладу відповідальний за комплектацію тематичного розділу бібліотеки з національно-патріотичного та козацького виховання; організовує тематичні книжкові виставки та експозиції; проводить творчі зустрічі з діячами культури, науки, мистецтва, активістами національно-патріотичних організацій тощо.

Медичний працівник здійснює медичний контроль за станом здоров'я учасників масових заходів гри «Джура»; проводить інструктажі відповідальних за санітарно-гігієнічну роботу, навчальні заняття з першої долікарської допомоги й тактичної медицини; комплектує медичні аптечки.

З метою якісної організації та проведення гри «Джура» в закладах освіти *рекомендуємо до використання наступну навчально-методичну літературу:*

– Система патріотичного виховання дітей і молоді «Джура»: методичні рекомендації по козацько-лицарському вихованню у навчальних закладах / упоряд. А.Грива. – К., 2011. – 114 с.

- Козацько-лицарське виховання: збірник нормативно-правових актів і методичних матеріалів щодо впровадження гри «Сокіл» («Джура») / упоряд. А.Грива. – К., 2010. – 170 с.
- Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») : метод. посіб. / кер. автор. кол. Г. А. Коломоєць. – К., 2013. – 170 с.
- Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Підготовка рою до участі у фінальних етапах гри (районних, обласних, всеукраїнському) : метод. рекомендації. – К. : УДЦТКУМ, 2016. – 53 с.
- Церемоніали для виконання під час таборування на фінальних етапах Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») : методичні рекомендації. – К. : УДЦТКУМ, 2016. – 20 с.
- Таборовий правильник дитячо-юнацької військово-спортивної патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). – К., 2012. – 48 с.

Пошукова та науково-дослідницька діяльність дітей і юнацтва щодо поглибленого вивчення історії, культури та побуту українського козацтва (обласна краєзнавча експедиція та конференція учнівської молоді «Київщина козацька», обласний етап Всеукраїнської туристсько-краєзнавчої експедиції «Моя Батьківщина – Україна» (напрямок «Козацькому роду нема переводу»), дослідження невідомих сторінок історії, краєзнавства, мистецтвознавства, топонімів, гідронімів, ойконімів, що пов'язані з козацтвом, в системі Малої академії наук України) забезпечують набуття поглиблених об'єктивних знань з історії рідного села чи міста про визначні місця, події та видатних діячів, пов'язаних з добою козащини в історії Київщини; формування активної громадянської позиції на основі залучення її до справи збереження історичної та культурної спадщини українського козацтва; поповнення інформаційного банку даних історико-краєзнавчих об'єктів області, пов'язаних з історією козацтва тощо.

Зокрема, *обласна історико-краєзнавча експедиція учнівської молоді «Київщина козацька»*, що проводиться відповідно до наказу ДОН КОДА «Про проведення обласної історико-краєзнавчої експедиції учнівської молоді «Київщина козацька» від 27.01.2015 № 22, забезпечує виховання в учнівській молоді патріотичних почуттів і любові до рідного краю на засадах козацько-лицарських традицій, шанобливого ставлення до історії рідного краю та спадщини українського козацтва.

Історико-краєзнавча експедиції проводиться за наступними напрямками, що забезпечує поглиблений науковий пошук юних дослідників:

- *«Тема козацтва в українській народній творчості»* – пошукова та науково-дослідницька робота щодо вивчення, збору та збереження козацьких пісень, дум, легенд, переказів, казок, ігор, а також художньої вишивки, ткацтва, іконопису, ремесел, ужиткового та декоративно-прикладного мистецтва на козацьку тематику, пов'язану з історією Київщини;
- *«Археологічна спадщина доби Козацтва»* – участь учнівської молоді в науково-дослідницьких експедиціях з розкопок козацьких курганів, оборонних рубежів, місць боїв, пов'язаних з діяльністю українського козацтва на території Київщини;
- *«Козацькими шляхами Київщини»* – пошукова робота щодо вивчення на території свого району чи міста природних, географічних, історичних об'єктів, пов'язаних з історією козацтва, та ознайомлюють з розробленими туристсько-краєзнавчими та екскурсійними маршрутами;

– «*Доба козаччини в історії Київщини*» – дослідження історію козацтва на території Київщини (побут, традиції та військово мистецтво (вишкіл, зброя, структура війська, особливості бою, бойовий гопак тощо) життєвий і бойовий шлях видатних козаків та гетьманів, національно-визвольна боротьба, козацькі повстання) вивчають роль козацтва у творенні української державності та у політичному, соціально-економічному, культурно-освітньому й релігійному житті українського народу, ознайомлюються з науковими працями про героїку козаччини, козацьку педагогіку та психологію;

– «*Козацькому роду – нема переводу*» – дослідження історії створення, розвитку і діяльності дитячо-юнацьких, молодіжних організацій – осередків козацько-лицарського виховання у Київській області, вивчення їх ролі та значення у патріотичному та громадянському вихованні, збереженні та популяризації спадщини українського козацтва;

– «*Генеалогія козацько-старшинських родів Київщини*» – вивчення козацько-старшинських родоводів області, біографії окремих козаків та їх роль в історії України, політичному, соціальному та економічному житті суспільства.

Перспективною формою козацького виховання дітей і учнівської молоді у період літніх канікул є *військово-патріотичне (спортивно-патріотичне) таборування на засадах козацької педагогіки*. Діяльність таких таборів забезпечує:

– створення оптимальних умов для ведення здорового способу життя на основі організації раціонального рухового режиму;

– посилену фізичну та військову підготовку (ранкові руханки, комплекси фізичних вправ, загартування, марші-кидки, подолання смуг перешкод, тактична підготовка, військова картографія, стрілецька підготовка, метання гранат тощо);

– туристсько-краєзнавчу підготовку (основи спортивного туризму, піші походи, орієнтування на місцевості, способи виживання);

– медичну підготовку (надання першої долікарської допомоги, знання народної медицини);

– участь у спортивних змаганнях (військово-спортивне багатоборство, перетягування линви, футбол, плавання тощо);

– проведення культурно-мистецьких заходів, тематичних екскурсій, тематичних навчальних занять і тренінгів, що спрямовані на виховання потреби юного покоління в духовному, культурному та фізичному самовдосконаленні.

Урочисте відзначення впродовж навчального року державних і народних свят, пам'ятних дат, що пов'язані з українським козацтвом та його визначними діячами також є дієвим засобом утвердження козацької педагогіки в закладах освіти. Зокрема, відзначення *свята Покрови Пресвятої Богородиці*, що припадає на 14 жовтня, було одним з найголовніших свят козаків, за що воно отримало другу назву – Козацька Покрова. Тоді ж виник новий тип ікони – «Козацька Покрова», де під омофором Богородиці зображуються українські гетьмани і козаки. Також саме на свято Покрови козаки проводили ради, на яких вибирали нового гетьмана або членів старшини. Через шанобливе ставлення українського козацтва свято у свідомості народу воно почало асоціюватися з такими поняттями, як військова честь, звитяга, мужність, захист кордонів і рідної землі, побратимство.

Задля збереження та розвитку національних військових традицій, військової доблесті та звитяги 14 жовтня офіційно затверджено *Днем українського козацтва* (Указ Президента України «Про День українського козацтва» від 07.08.1999 №

966/99) та *Днем захисника України* (Указ Президента України «Про День захисника України» від 14.10.2014 № 806).

У виборі календарної дати проведення заходів рекомендуємо навчальний тиждень з 9 до 15 жовтня 2017 року. Обираючи місце, форми, методи та прийоми проведення заходів, керівникам і педагогічним працівникам слід враховувати вікові особливості учнів; можливості забезпечення класу (школи) технічними засобами навчання. Заходи, присвячені Дню захисника України, можуть бути проведені на рівні навчального закладу, кількох паралельних класів та (або) на рівні класу.

З метою належного відзначення Дня українського козацтва та Дня захисника України у загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах Київщини рекомендуємо провести:

- урочисте відкриття гри «Сокіл» («Джура»);
- урочисті посвяти учнів в козачата та джури козацькі «Козацькому роду нема переводу», «Ми – роду козацького діти!»;
- тематичні бесіди та виховні години «Україна – козацька держава!», «Хай живе козацька слава й процвіта наша держава!», «Рідна земле моя, ти козацькою славою щедра!»;
- уроки, навчальні заняття з елементами історичної реконструкції «Ще як були ми козаками», «Лине слава козацька із далеких віків», «Не журися, козаче, нехай ворог плаче!», «Від звичаїв козацьких – до вишколів солдатських»;
- круглі столи, дискусійні майданчики «Козацька держава – наша гордість і слава!», «Козацька героїка захисників України», «Дух козацтва – український дух»;
- усні журнали «Україна – славний край козацький!», «Слава козацька не вмре, не поляже, а про себе розкаже!», «Козацька слава не погасне, як образ дорогий і ясний»;
- уроки мужності, творчі зустрічі з воїнами АТО, представниками козацьких, громадських і волонтерських організацій «Батьківщину-мати умій захищати!», «Від козака – до сучасного захисника»;
- спортивні ігри та естафети «Козацькі забави», «Козацький гарт», «Лицарська звитяга», «Шлях козака-характерника», «Ігри патріотів»;
- показові виступи та змагання з козацьких бойових мистецтв (хортингу, бойового гопака, Спасу);
- патріотичні флешмоби «За волю, за віру, за честь України я буду невтомно стоять до загину!», «Щоб козацька слава повік не пропала», «Хай в серці кожної дитини живе любов до України!»;
- інтелектуальні ігри та вікторини «Козак мовчить, а все знає», «До булави треба голови», «Скринька козацької мудрості»;
- квести та змагання на туристсько-спортивній смузї перешкод за козацькою легендою «Дорога на Січ», «Нумо, хлопці, славні запорожці», «Козацькі таємниці», «Мандри до козацьких скарбів»;
- конкурси малюнків, музичної та літературної творчості «Козацька мистецька ватра», «І понесе луна гучне козацьке слово», «Взяв би я бандуру...», «Козацькі долі, наче вітер в полі»;
- міні-вистави, театралізовані дійства «Козацькі байки», «Запорожці пишуть листа турецькому султану», «Європейські пригоди запорозьких козаків»;
- майстер-класи з козацьких промислів, мистецьких і кулінарних традицій «Ярмарок майстрів», «Свято козацького кулешу»;

- виготовлення оберегів та вітальних листівок для українських воїнів «Козацький оберіг», «Захисник України – гордість моєї країни!»;
- навчальні екскурсії до об'єктів історичної та культурної спадщини (краєзнавчих, географічних, етнографічних та історичних), що пов'язані з українським козацтвом;
- віртуальні подорожі та екскурсії «Козацька мужність і відвага крізь віки», «Козацькі клейноди», «Козацькими шляхами», «Роде наш красний, роде наш прекрасний»;
- перегляд мультиплікаційних, художніх і науково-популярних фільмів про українське козацтво «Запорожці-козаки були славні вояки», «Україна козацька: шлях крізь віки», «Лицарі козацької звитяги»;
- книжкові виставки та експозиції «Володарі гетьманської булави», «Тої слави козацької повік не забудем!..», «Слава козацька не вмере, не загине!..»;
- покладання квітів до пам'ятних знаків і пам'ятників видатним діячам козацької доби, українського державотворення, борцям за свободу і незалежність України.

Отже, козацька система виховання є невід'ємною складовою народної педагогіки в її вершинному вияві, що формувала в підростаючих поколіннях українців синівську вірність рідній землі, Батьківщині, народу, виховувала в них незламну силу духу, стійку волю і високу козацьку мораль, лицарські якості. Ретроспективний аналіз козацької виховної традиції дозволяє стверджувати про її продуктивне функціонування й інтенсивний розвиток в сучасних умовах, що потребує належного навчально-методичного забезпечення.

Використана література

1. Білик С.В. Нащадки козацької слави. Організація національно-патріотичного виховання молодших школярів на військово-козацьких традиціях / С.В. Білик. – Х. : Вид. група «Основа», 2015. – 176 с.
2. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посіб. / уклад. М. Зубалій, В. Івашковський, О. Остапенко, М. Тимчик, Б. Шаповалов, З. Діхтяренко, І. Білоцерківець. – К. : Паливода А. В., 2016. – 232 с.
3. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Організація роботи в школі, районі (місті) : метод. посіб. – К., 2014. – 168 с.
4. Єрмоменко Е. А. Хортинг – національний вид спорту України : метод. посіб. / Е. А. Єрмоменко. – К. : Паливода А. В., 2014. – 1064 с.
5. Кириченко О.В. Козацька педагогіка: розробки занять, сценарії виховних заходів, методичні рекомендації / О.В. Кириченко. – Х. : Вид. група «Основа» : «Триада+», 2008. – 185 с.
6. Кузь В. Г. Українська козацька педагогіка і духовність / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, О. Т. Губко. – Умань, 1995. – 220 с.
7. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність : навч. посіб. / Ю. Д. Руденко, О.Т. Губко. – К. : МАУП, 2007. – 342 с.

Рекомендована література про українське козацтво

1. Апанович О. М. Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі / О. М. Апанович. – К. : Либідь, 1993. – 287 с.
2. Апанович О. М. Козацька енциклопедія для юнацтва : кн. ст. про іст. буття укр. козацтва / О. М. Апанович ; упоряд. О. Яремійчук ; наук. ред., авт. післямови Ю. Мицик. – К. : Веселка, 2009. – 719 с.

3. Апанович О. М. Розповіді про запорозьких козаків / О. М. Апанович. – К. : Дніпро, 1991. – 335 с.
4. Виженко О. Історія запорозьких козаків для веселих дітлахів / О. Виженко. – Л. : Світ, 111 с.
5. Володарі гетьманської булави : історичні портрети : збірн. ; відп. ред. В. А. Смолій. – К. : Варта, 1995. – 557 с.
6. Голобуцький В. О. Запорозьке козацтво / В. О. Голобуцький. – К. : Вища школа, 1994. – 539 с.
7. Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні часи свого існування (1734–1775 рр.) / В. О. Голобуцький. – Дніпропетровськ : Січ, 2004. – 421 с.
8. Горобець В. Світанок Української держави. люди, соціум, влада, порядки, традиції. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2017. – 448 с.
9. Гуржій О. І. 100 великих постатей і подій козацької України / О. І. Гуржій, Т. В. Чухліб. – К. : Арій, 2008. – 464 с.
10. Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVII-XVIII століттях: кордони, населення, право / О. І. Гуржій. – К. : Основи, 1996. – 223 с.
11. Історія українського козацтва: нариси : у 2 т. / В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – 800 с.
12. Історія українського козацтва : нариси у 2 т. – В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. – Т. 2. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 800 с.
13. Каляндрук Т. Загадки козацьких характерників : монографія / Т. Каляндрук. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 288 с.
14. Каченко А. Ф. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове: коротка історія Війська Запорозького з малюнками, картами й планами: оповідання / А. Ф. Каченко ; упоряд., передм. та прим. С. П. Пінчук. – К. : Веселка, 1992. – 270 с.
15. Козацькі січі: нариси з історії українського козацтва XVI-XIX ст. / В. Смолій (відп. ред.). – Київ-Запоріжжя : ІУ НАНУ, 1998. – 252 с.
16. Мицик Ю. А. Як козаки воювали : Історичні розповіді про запорізьке козацтво / Мицик Ю. А., Плохій С. М., Стороженко І. С. – Дніпропетровськ : Промінь, 1990. – 302 с.
17. Реєнт О. П. Усі гетьмани України : Легенди. Міфи. Біографії / О. П. Реєнт, І. А. Коляда. – Харків : Фоліо, 2008. – 415 с.
18. Сергійчук В. І. Армія Богдана Хмельницького / В. І. Сергійчук. – К. : Наукова думка, 1996. – 254 с.
19. Смолій В. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.) / В. Смолій, В. Степанков. – К. : Києво-Могилянська академія, 2009. – 447 с.
20. Україна – козацька держава. Ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах / Ред. В. Щербак. – К. : ЕММА, 2004. – 1215 с.
21. Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Київ : Генеза ; Запоріжжя : Прем'єр, 2002. – 568 с.
22. Фігурний Ю. Історичні витоки українського лицарства : нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військово мистецтво в українознавчому вимірі / Ю. Фігурний. – К. : Стило, 2004. – 308 с.
23. Чухліб Т. В. Гетьмани України: війна, політика, кохання / Т. В. Чухліб. – К. : Арій, 2016. – 480 с.
24. Шевчук В. Козацька держава : етюди до історії українського державотворення / В. Шевчук. – К. : Абрис, 1995. – 389 с.

25. Шудря М. А. Січ-мати / М. А. Шудря. – К. : Елібре, 2008. – 559 с.
26. Щербак В. О. Українське козацтво: формування соціального стану : друга половина XV – середина XVII ст. / В. О. Щербак. – К. : Вид. дім «KM Academia», 2000. – 296 с.
27. Яворницький Д. І. Вольності запорозьких козаків /Д. І. Яворницький ; передм. В. С. Мороза. – Дніпропетровськ : Січ, 2002. – 359 с.
28. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3-х томах / Д. І. Яворницький ; АН УРСР, Археограф. комісія, Ін-т історії. – К. : Наук. думка, 1990.

Рекомендовані фільми про українське козацтво

1. Художній фільм «Богдан-Зиновій Хмельницький» (Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка, 2006; режисер Микола Мащенко).
2. Художній фільм «Вперед, за скарбами гетьмана» (Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка, 1993; режисер Вадим Кастеллі).
3. Художній фільм «Гетьман» (студія «Злагода», 2015; режисер Валерій Ямбурський).
4. Художній фільм «Дорога на Січ» (Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка, 1994; режисер Сергій Омельчук).
5. Художній фільм «Дума про Тараса Бульбу» (Кінокомпанія «Голд-Продакшен», 2009; режисери: Петро Пінчук, Євген Березяк).
6. Художній фільм «Гетьманські клейноди» (Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка, 1993; режисер Леонід Осика).
7. Художній фільм «Запорожець за Дунаєм» (Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка, 2007; режисери: Микола Засеев-Руденко, Оксана Ковальова).
8. Художній фільм «Козаки йдуть» («Національно-культурний виробничий центр Рось», 1991; режисер Сергій Омельчук).
9. Художній фільм «Мамай» (Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка, 2003; режисер Олесь Санін).
10. Художній фільм «Молитва за гетьмана Мазепу» (Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка, 2001; режисер Юрій Ілленко).
11. Художній фільм «Пропала грамота» (Київська кіностудія ім. О. Довженка, 1972; режисер Борис Івченко).
12. Художній фільм «Тримайся, козаче!» (Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка, 1991; режисер Віктор Семанів).
13. Художній фільм «Чорна долина» (кінооб'єднання «Джерело», 1990; режисер Борис Шиленко).
14. Художній фільм «Чорна рада» (Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка, 2002, режисер Микола Засеев-Руденко).
15. Короткометражний художній фільм «Козацькі байки» (2014, режисер Антон Жадько).
16. Серія мультиплікаційних фільмів «Як козаки...» (Київнаукфільм – Укранімафільм, 1967-1995, режисер Сергій Дахно).
17. Мультиплікаційний фільм «Енеїда» (Укранімафільм, 1991, режисер Сергій Дахно).
18. Мультиплікаційний фільм «Таємний посол» (студія «Фрески», 2000; режисер Олег Коваленко).

19. Навчально-освітній фільм «Країна. Історія українських земель: Козаки» (телеканал «Інтер», 2006).
20. Цикл навчальних документальних фільмів «Історія України» («Star Media», 2009).

Рекомендовані аудіоматеріали про українське козацтво

1. Аудіокнига «Адріан Кашенко. Оповідання про славне Військо Запорозьке Низове» (Вид-во «Ніде не купиш», 2010).
2. Аудіокнига «Дмитро Яворницький. Історія запорізьких козаків». У 3-х книгах (Вид-во «Ніде не купиш», 2010).
3. Аудіокнига «Дмитро Яворницький. Із української старовини» (Вид-во «Ніде не купиш», 2011).
4. Аудіокнига «Народні перекази та легенди» (Вид-во «Наш формат», 2012).
5. Аудіокнига «Олена Апанович. Розповіді про запорозьких козаків» (Вид-во «Ніде не купиш», 2010).
6. Аудіодиск «Володимир Кушпет. Виконавська традиція співців-музик XVIII-початку ХХ ст. Кобза, ліра, торбан, бандура» (Україніка, 2009).
7. Аудіодиск «Гуляйгород та Хорея козацька. Тегга Cosaccorum: Українська традиційна і шляхетська музика XV-XVIII століть» (Арт Велес, 2010).
8. Аудіодиск «Микола Будник. Гей, на Чорному морі...» (Арт Велес, 2001).
9. Аудіодиск «Михайло Коваль. Гомін, гомін...» (ЕтноДиск, 2003).
10. Аудіодиск «Останні кобзарі» (Арт Велес, 2005).
11. Аудіодиск «Тарас Компаніченко. Кобзарсько-лірницька традиція» (Арт Велес, 2005).
12. Аудіодиск «Тарас Компаніченко. Народна бандура, ліра» (Берви, 2002).
13. Аудіодиск «Сидить козак та в кобзоньку грає» (Україніка, 2008)
14. Аудіодиск «Українська Епічна Традиція» (Арт Велес, 2003).
15. Аудіодиск «Українські марші» (Астра, 2005).

Рекомендовані Веб-ресурси про українське козацтво

1. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://vpo-ano.wixsite.com/dzura>
2. Всеукраїнський молодіжний клуб «Джура» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://dzhura.org.ua/>
3. Запорозька січ [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.sich.in.ua/>
4. Козаки: Історія лицарства [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://kozaku.in.ua/>
5. Мамаєва слобода [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://mamajeva-sloboda.ua/>
6. Музей гетьманства [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://kozaku.in.ua/> <http://www.getman-museum.kiev.ua/>
7. Національний заповідник «Хортиця» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://ostriv.org/>
8. Український козацький портал [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://indragop.org.ua/>